

УДК 346.14

Кравченко Інна Анатоліївна –

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри конституційного
та адміністративного права і процесу
ЧНУ ім. Петра Могили

Inna A. Kravchenko –

candidate of juridical science
lecturer at the constitutional and administrative
law and proceedings department,
Petro Mohyla Black Sea State University
(10 68 Desantnikov Street Mykolaiv 54000 Ukraine)

Колодочка Ольга Євгенівна –

викладач кафедри конституційного
та адміністративного права і процесу
ЧНУ ім. Петра Могили

Olga E. Kolodochka –

lecturer at the constitutional and administrative
law and proceedings department,
Petro Mohyla Black Sea State University
(10 68 Desantnikov Street Mykolaiv 54000 Ukraine)

Поняття правосуддя та особливості його здійснення в Україні

У статті охарактеризовані загальні підходи до розуміння категорії правосуддя, окреслено основні міжнародно-правові акти, що визначають стандарти правосуддя. Визначено, що правосуддя в Україні можуть здійснювати лише суди, проаналізовані протиріччя щодо юрисдикції Міжнародного кримінального суду в Україні. Зазначено, що загальне розуміння поняття правосуддя знайшло окреме визначення у кримінальному судочинстві.

Ключові слова: правосуддя, судочинство, судова гілка влади, здійснення правосуддя, суд, міжнародні стандарти судочинства.

В статті охарактеризовані общие подходы к пониманию категории правосудия, описаны основные международно-правовые акты, определяющие стандарты правосудия. Определено, что правосудие в Украине могут осуществлять только суды, проанализированы противоречия относительно юрисдикции Международного уголовного суда в Украине. Отмечено, что общее понимание понятия правосудия нашло отдельное определение в уголовном судопроизводстве.

Ключевые слова: правосудие, судопроизводство, судебная ветвь власти, правосудие, суд, международные стандарты судопроизводства.

I.A. Kravchenko, O.E. Kolodochka The Concept of Justice and Peculiarities of its Exercise in Ukraine

The article describes the general approaches to understanding the category of justice, defines the main international legal acts defining the standards of justice. It has been determined that justice is the law-enforcement activity of the court for reviewing and resolving civil, economic, criminal and administrative cases in the procedure provided for by law, the purpose of which is to achieve justice, resolve the conflict, protect the rights and freedoms of individuals, legal entities, the state, as well as, law enforcement agencies that facilitate the implementation of justice by the court and ensure the implementation of its decisions, namely: the

bodies of inquiry, pre-trial investigation, prosecutors and bodies responsible for enforcement of judgments, and penalties imposed.

It is noted that the requirement of justice, which is enshrined in all international documents related to the standards of the administration of justice, extends beyond the court to the organs of pre-trial investigation, the prosecutor's office, and the advocate during the conduct of such procedural actions, such as detection, investigation, prosecution of crimes and legal proceedings.

It is noted that the general understanding of the notion of justice was found in a separate definition in criminal proceedings.

It has been determined that there are contradictions regarding the jurisdiction of the International Criminal Court. After all, Ukraine de facto became an "associate member" of the Rome Statute, since it provided the ISS with jurisdiction over the most serious crimes committed against international law but did not acquire any formal status before the Court.

Keywords: *justice, legal proceedings, the judicial branch of power, justice, court, international judicial standards.*

Постановка проблеми. На сьогодні в Україні підвищення ефективності дії системи правосуддя є одним із основних завдань, які постали перед суспільством. Правосуддя в Україні здійснюється шляхом конституційного, цивільного, господарського, кримінального та адміністративного судочинства і реалізується виключно професійними суддями та, у визначеному законом порядку, народними засідателями та присяжними. Також здійсненню правосуддя сприяє діяльність органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, органів, що виконують вироки, постанови, ухвали, інші рішення суду, та інших Доступне, справедливе, неупереджене правосуддя є суттю правової держави та показником рівня захищеності прав людини. державних органів, що пов'язані із реалізацією правосуддя в Україні.

Потрібно зауважити, що коли ми оцінюємо роботу українського суду з точки зору європейських стандартів, то треба знати, що за останні роки, Європейський суд з прав людини ухвалив проти України більше ніж 1300 рішень, в яких зафіксовано більше ніж 1,5 тис. порушень Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод, у т.ч.: 368 порушень – це тривалість виконання рішень національного суду, 175 – тривалість розгляду цивільних справ, 65 – тривалість провадження у кримінальній справі, 254 – проблеми, пов'язані з досудовим слідством тощо. І лише 55 (тобто менше 5% усіх порушень) безпосередньо стосуються порушень з боку суду [1, с. 60].

В аналізі нинішнього стану правосуддя, який подано у Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових

інститутів на 2015–2020 роки, схваленій Указом Президента України від 20.05.2015 року № 276/2015 акцентується на недостатньому рівні єдності та послідовності судової практики; відсутності чи недостатньому рівні використання можливостей сучасних інформаційних систем (електронне правосуддя) [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття правової природи правосуддя було об'єктом багатьох досліджень, зокрема В. С. Бігуна, І. В. Гловюк, М. П. Джугана, О. І. Залізко, О. О. Кваши, Л. В. Лобанова, А. Г. Мартіросян, С. С. Мірошніченко, А. О. Селиванов, В. Є. Ткаліч, З. А. Тростюк, Є. В. Фесенко, М. В. Шепітько та ін..

Невирішені раніше проблеми. Аналіз вищезазначених праць дає змогу визначити стан досліджуваної проблематики та окреслити коло питань, які ще не були предметом окремого пошуку. Зокрема, юрисдикція міжнародних судів та можливості здійснення ними правосуддя в Україні.

Метою даної статті є аналіз підходів до розуміння категорії правосуддя та загальній характеристиці його здійснення.

Виклад основного матеріалу. Марк Туллій Цицерон зазначав що, правосуддя і є душа закону. Загалом, ще з античності сформовано загальне розуміння того, які елементи утворюють саме правосуддя, за відсутності яких елементів правосуддя не може розглядатися як таке. Це глобальне загальне розуміння виражається, насамперед, в закріпленні вичерпного переліку

основоположних процесуальних принципів (фундаментальних процесуальних гарантій), таких як: заборона завідомо незаконного затримання, приводу, арешт або тримання під вартою, притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, недопустимість постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови, заборона втручання в діяльність судових органів, втручання в діяльність захисника чи представника особи, порушення права на захист, невиконання судового рішення та інші [3].

Дотримання цих вимог формує загальне розуміння того, яким вимогам повинна відповідати судова система. Прийнято вважати, що перелік цих та інших гарантій формують «мінімальні стандарти правосуддя» в міжнародних документах. Реформуючи судову гілку влади, наша держава повинна враховувати міжнародні стандарти правосуддя, вимоги українського суспільства, а також існуючі у світі найбільш якісні моделі правосуддя, які довели свою ефективність та працездатність.

Найбільш важливими з таких документів прийнято вважати: Загальну Декларацію прав людини ООН, 10.12.1948 р.; Міжнародний пакт про громадянські та політичні ООН, 16.12.1966); Бангалорські принципи поведінки суддів (Гаага, 26.11.2002 р.); Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рада ЄС, 04.11.1950 р., Україна приєдналася 17.07.1997 р.); Хартія Європейського Союзу про основні права (Європейський парламент, Рада ЄС, Європейська комісія, м. Ніцца, 07.12.2000 р.); Європейська хартія «Про статус суддів» від 10.07.1998 р. [4, с. 66] тощо.

Дані міжнародно-правові акти містять численні норми, що визначають інтереси судової влади при вчиненні правосуддя. Адже, цілком закономірно, оскільки саме правосуддя є найважливішою гарантією захисту принципів верховенства права та прав і свобод людини. Слід зауважити, що вимога справедливості, яка закріплена у всіх міжнародних документах, які стосуються стандартів здійснення правосуддя, поширюється крім суду також на органи досудового розслідування, прокуратуру, адвокатуру під час здійснення ними таких процесуальних дій, як виявлення,

розслідування, переслідування злочинів і судові процедури.

Відповідно до ч. 1 ст. 124 Конституції України [5], правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Таким чином, правосуддя безпосередньо пов'язане із судом як суб'єктом, який здійснює правосуддя. Саме термін «суд» є основою для розуміння сутності правосуддя, проте у цьому значенні ці терміни вживають як синоніми, тому ми не можемо їх розмежувати. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [6] у ст. 1 визначає: «Судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними згідно із законом» а у ст. 5 цього Закону знову зазначено: «Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами». Зі змісту цих основоположних статей законодавчих актів усі ці три терміни неможливо розмежувати.

Розділ VIII Конституції України називається «Правосуддя» і як зауважує В. Решота це викликає певні зауваження серед теоретиків судової влади щодо назви і охоплюваного предмета правового регулювання [7, с. 120]. Так, А. О. Селіванов зазначає, що відповідний розділ Конституції має називатися «Судова влада» як похідне від «влади народу», а існуюча назва «Правосуддя» «за своєю етимологією означає швидше сферу суспільних процесів, і тому конституційний інститут влади має включати всі суб'єкти цієї сфери, які наділені відповідною юрисдикцією» [8, с. 78].

В окремих нормативних актах використовується такий термін, як «судочинство». Зокрема, Цивільний процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України визначають саме завдання цивільного та адміністративного судочинства.

Конституційні положення щодо правосуддя та судочинства стали предметом тлумачення як наукового, так і офіційного. Положення статті 124 Конституції України науково тлумачаться так, що «правосуддя вправі здійснювати тільки суди, створені відповідно до Конституції. Ніякий інший державний орган чи посадова особа не вправі брати на себе повноваження суду – визнавати особу винною у вчиненні злочину, призначати за нього покарання, виконувати інші функції суду» Таким

чином, зазначене тлумачення вказує суб'єктний склад здійснення правосуддя – це винятково суди [9, с. 32].

Даючи тлумачення конституційних положень щодо правосуддя, Конституційний Суд України відзначив, що «відповідно до статті 124 Конституції України правосуддя – це самостійна галузь державної діяльності, яку суди здійснюють шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях в особливій, встановленій законом процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ [10]. Керуючись правовою позицією, що правосуддя є самостійною галуззю державної діяльності, Конституційний Суд України визнав діяльність низки державних і недержавних органів та інституцій «такою, що не здійснює функції правосуддя в контексті статті 124 Конституції України», або ж такою, що не належить до «системи національної юрисдикції». Серед них такі інституції, як *Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України* (як «недержавний орган», «третейський суд, що розглядає спори з цивільних правовідносин за умови наявності письмової арбітражної угоди (домовленості) сторін про передачу йому таких спорів...»), *третейський суд* («Здійснення третейськими судами функції захисту... є здійсненням ними не правосуддя, а третейського розгляду спорів сторін у цивільних і господарських правовідносинах у межах права, визначеного частиною п'ятою статті 55 Конституції України»); ... « правосуддя здійснюється виключно судами і привласнення їх функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається» [11] тощо.

Однак виникають питання щодо юрисдикції Міжнародного кримінального суду (надалі – МКС). Він є першим правовим інститутом, що діє постійно, в компетенцію якого входить переслідування осіб, відповідальних за геноцид, воєнні злочини і злочини проти людяності. Заснований на основі Римського статуту, прийнятого в 1998 році. Існує з липня 2002 року. На відміну від інших міжнародних і змішаних кримінальних судів, МКС є установою, що діє постійно. У його компетенцію входять злочини, здійснені після набуття чинності Римського статуту. У зв'язку із військовими діями на Сході України, дане

питання набуває особливої актуальності. Хоча Конституційний Суд у 2001 році визнав Статут Міжнародного кримінального суду таким, що не відповідає Конституції України [12], Угода про асоціацію між ЄС та Україною містить положення, яке зобов'язує Україну забезпечити ратифікацію Римського статуту та співпрацю з МКС. Висновок Конституційного Суду від 2001 року вимагає внесення відповідних змін до Конституції перед тим, як можна буде ратифікувати Римський статут. Після подій листопада 2013 – лютого 2014 року Верховна Рада ухвалила заяву, якою визнає юрисдикцію МКС за ст. 12(3) Римського статуту про те, що держава, яка не є стороною Статуту, може визнати юрисдикцію Суду щодо конкретної ситуації, подавши відповідну заяву до Секретаря МКС. Однак, Римський статут залишився не ратифікованим в Україні. Де-факто Україна стала «асоційованою учасницею» Римського статуту, оскільки надала МКС юрисдикцію щодо наймасштабніших злочинів проти міжнародного права, вчинених на її території, але не набула жодного формального статусу перед Судом та не може користуватися ні організаційними, ні процесуальними правами, що надаються Римським статутом державам, які його ратифікували. Отже залишається не узгодженим і той факт чи здійснює МКС правосуддя за українським законодавством [13]. На Україну тепер повною мірою поширюються зобов'язання щодо співпраці держав-учасниць із Судом, передбачені Римським статутом, що може включати передачу підозрюваних цій міжнародній установі, але без ратифікації Україна не має національного правового механізму такої передачі.

Необхідно констатувати, що в юридичній літературі існує два підходи щодо визначення категорії правосуддя. Як зазначає О. О. Кваша, одна з позицій полягає у тому, що під правосуддям розуміється діяльність виключно судів (вужке значення); згідно з другою позицією поняття правосуддя охоплює не лише діяльність судів, а й органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та органів, що видають виконанням покарань (широке значення) [14, с. 379], а отже у кримінальному праві поняття правосуддя окреслює більш широке коло правовідносин.

Зокрема, В. С. Бігун, розглядаючи філософію правосуддя, зазначає, що «формальною ознакою правосуддя є його здійснення в формі судочинства судами як державними органами, а змістовною – відповідність вимогам справедливості і забезпечення ефективного поновлення в правах» Також автор зазначає що: «Правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах». Цю правову позицію, акцентуючи на «дотриманні справедливості», Конституційний Суд України повторив у справі про призначення судом більш м'якого покарання (2004). Водночас Суд вказав і на інструментальну функцію правосуддя, зазначивши, що «Право на судовий захист передбачає і конкретні гарантії ефективного поновлення в правах шляхом здійснення правосуддя» [15, с. 13]. У цьому зв'язку доцільно нагадати, що англomовним варіантом терміна правосуддя є термін justice, що перекладається як справедливість, юстиція. Тому не випадковим є розуміння правосуддя як справедливості в сенсі мети судочинства як судової діяльності.

Висновки. Таким чином, однакове трактування поняття «правосуддя» в конституційному, адміністративному, цивільному, господарському праві, у кримінальному законодавстві отримало більш широку інтерпретацію. Зазначене дає можливість зробити висновок про таке розуміння правосуддя – це правозастосовна діяльність суду з розгляду та вирішення у передбаченому

законом процесуального порядку цивільних, господарських, кримінальних та адміністративних справ, а також конституційного судочинства метою якої є досягнення справедливості, розв'язання конфлікту, захист прав та свобод людини, юридичних осіб, держави., та діяльність правоохоронних органів, які сприяють здійсненню судом правосуддя і забезпечують виконання його рішень, а саме: органів дідання, досудового слідства, прокуратури та органів, які видають виконанням судових рішень, вироків і призначених покарань

Правосуддя як основний правозахисний механізм може виконувати свою роль із захисту прав та свобод людини і громадянина саме завдяки загальновизнаним його стандартам – стандартам, які виходять з того, що визначення прав та свобод кожного в судовому процесі здійснюється на основі справедливих процедур, закінчується винесенням обов'язкових судових рішень, виконання яких забезпечує не тільки компенсацію заподіяної шкоди, але й відновлення порушених прав. Саме справедливе правосуддя є тим головним інструментом захисту прав людини і громадянина, посягання на яке призводить інколи до непоправних негативних наслідків.

Список використаних джерел:

1. Ковальський В.С. Принцип верховенства права в системі кримінального судочинства. *Вісник кримінального судочинства* 2015. № 1. С. 59-65.
2. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: Указ Президента України від 20 трав. 2015 р. № 276/2015. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (дата звернення 29.04.2019).
3. Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29.11.1985 р., 13.12.1985 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_201. 1. (дата звернення 29.04.2019).
4. Кудрявцев В. В. Ознаки суб'єктивної сторони посягання на життя носіїв судової влади або їхніх близьких родичів у зв'язку зі здійсненням правосуддя. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 61–67.
5. Конституція України. Закон України від 28.06.1996р. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 29.04.2019).

6. Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 02.06. 2016 року № 1402-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/print> (дата звернення 29.04.2019).
7. Решота В. Проблеми визначення основних понять у сфері здійснення правосуддя. *Вісник Львівського університету*. 2016. Випуск 62. С. 119–12.
8. Селиванов А. О. Нові конституційні засади судової влади. Вступ з принципових питань. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 2. С. 76–78.
9. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: колективна монографія / В. С. Бігун та ін. К., 2009. 316 с.
10. Ухвала Конституційного Суду України № 44-з від 14 жовтня 1997 року про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням державного зовнішньоекономічного підприємства «Славутич-Сталь» щодо тлумачення статті 124 Конституції України і Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vz44u710-97> (дата звернення 29.04.2019).
11. Висновок Конституційного Суду України № 1в/2002 від 16 жовтня 2002 року у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін і доповнень до Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа щодо внесення змін до статей 81, 82, 85, 87, 89, 90, 94, 97, 98, 106, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 122 Конституції України та доповнення її статтею 891). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-02> (дата звернення 29.04.2019).
12. Висновок Конституційного Суду України N 3-в/2001 від 11 липня 2001 року у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01> (дата звернення 29.04.2019).
13. Гнатовський М. Україна та Міжнародний Кримінальний Суд: Конституційний Аспект URL: <https://voxukraine.org/uk/ukraine-and-the-international-criminal-court-a-constitutional-matter-ua/> (дата звернення 29.04.2019).
14. Кваша О. О. Поняття злочинів проти правосуддя. *Правова держава*. 2015. Вип. 16. С. 376–382.
15. Бігун В. С. Правосуддя як мета та мета правосуддя (до питання про філософію правосуддя) *Держава і право. Серія «Юридичні і політичні науки»*. 2010. Вип. 46. С. 9-13.

References:

1. Kovalskiy V.S. Pryntsyp verkhovenstva prava v systemi kryminalnoho sudochynstva. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*. 2015. № 1. S. 59-65.
2. Stratehiia reformuvannia sudoustroiu, sudochynstva ta sumizhnykh pravovykh instytutiv na 2015-2020 roky: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 20 trav. 2015 r. № 276/2015. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (data zvernennia 29.04.2019).
3. Osnovni pryntsypy nezalezhnosti sudovykh orhaniv, skhvaleni rezoliutsiiamy 40/32 ta 40/146 Heneralnoi Asamblei OON vid 29.11.1985 r., 13.12.1985 r. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_201.1 (data zvernennia 29.04.2019).
4. Kudriavtsev V. V. Oznyaky sub'iektyvnoi storony posiahannia na zhyttia nosiiv sudovoi vlady abo yikhnykh blyzkykh rodychiv u zv'iazku zi zdiisnenniam pravosuiddia. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2014. № 3. S. 61–67.
5. Konstytutsiia Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 28.06.1996r. № 254k/96-VR URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (data zvernennia 29.04.2019).
6. Pro sudoustrii i status suddiv. Zakon Ukrainy vid 02.06. 2016 roku № 1402-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/print> (data zvernennia 29.04.2019).
7. Reshota V. Problemy vyznachennia osnovnykh poniat u sferi zdiisnennia pravosuiddia. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. 2016. Vypusk 62. S. 119–12.

8. Selyvanov A. O. Novi konstytutsiini zasady sudovoi vlady. Vstup z pryntsyropykh pytan. *Stratehichni priorytety*. 2008. № 2. S. 76–78.
9. Pravosuddia: filosofske ta teoretychne osmyslennia: kolektyvna monohrafiia / V. S. Bihun ti in. K., 2009. 316 s.
10. Ukhvala Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy № 44-z vid 14 zhovtnia 1997 roku pro vidmovu u vidkrytti konstytutsiinoho provadzhennia u spravi za konstytutsiinym zvernenniam derzhavnoho zovnishnoekonomichnoho pidpriemstva “Slavutych-Stal” shchodo tлумachennia statti 124 Konstytutsii Ukrainy i Zakonu Ukrainy “Pro mizhnarodnyi komertsiinyi arbitrazh”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vz44u710-97> (data zvernennia 29.04.2019).
11. Vysnovok Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy № 1v/2002 vid 16 zhovtnia 2002 roku u spravi za zvernenniam Verkhovnoi Rady Ukrainy pro nadannia vysnovku shchodo vidpovidnosti proektu Zakonu Ukrainy “Pro vnesennia zmin i dopovnen do Konstytutsii Ukrainy” vymoham statei 157 i 158 Konstytutsii Ukrainy (sprava shchodo vnesennia zmin do statei 81, 82, 85, 87, 89, 90, 94, 97, 98 106, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 122 Konstytutsii Ukrainy ta dopovnennia yii statteiu 891). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-02> (data zvernennia 29.04.2019).
12. Vysnovok Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy N 3-v/2001 vid 11 lypnia 2001 roku u spravi za konstytutsiinym podanniam Prezydenta Ukrainy pro nadannia vysnovku shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy Rymskoho Statutu Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu (sprava pro Rymskyi Statut) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01>(data zvernennia 29.04.2019).
13. Hnatovskyi M. Ukraina ta Mizhnarodnyi Kryminalnyi Sud: Konstytutsiinyi Aspekt URL: <https://voxukraine.org/uk/ukraine-and-the-international-criminal-court-a-constitutional-matter-ua/>(data zvernennia 29.04.2019).
14. Kvasha O. O. Poniattia zlochyniv proty pravosuddia. *Pravova derzhava*. 2015. Vyp. 16. S. 376–382.
15. Bihun V. S. Pravosuddia yak meta ta meta pravosuddia (do pytannia pro filosofiiu pravosuddia) *Derzhava i pravo*. Seriiia “*Iurydychni i politychni nauky*”. 2010. Vyp. 46. S. 9-13.